

# “Vsak dan pobijejo kakšnega Nabota”

## Družbena občutljivost sv. Ambrozija Milanskega

Sredi letošnjega leta je Benedikt XVI. izdal svojo tretjo okrožnico, ki nosi naslov *Caritas in veritate* (Ljubezen v resnici). Z njo se postavlja v vrsto socialno čutečih papežev, kar je vse od enciklike *Rerum novarum* Leona XIII. (izšla 1891) prej pravilo kot izjema. Skrb za bližnjega, čut za družbeno pravičnost in osnovno enakost vseh ljudi so temeljni elementi družbenega nauka Cerkve, zapisanega v njen evangeljski “genski zapis”. V pričujočem prispevku si bomo ob Ambrozijevem traktatu *De Nabuthae* (Nabot, napisan med leti 386 in 395) ogledali, kako je veliki milanski škof in cerkveni oče razumel načelo socialne pravičnosti in družbene odgovornosti.

### Zgodba o Nabotu

Zgodba o krivičnem prilaščanju vinograda Jezreelca Nabota je ena izmed pripovedi v Prvi knjigi kraljev (1Kr 21,1-16). Ta starozavezni spis drugega za drugim niza dogodke najprej iz življenja združenega kraljestva pod kraljem Salomonom, po njegovi smrti pa paralelno opisuje usodo dveh kraljestev, severnega izraelskega in južnega Judovega. V knjigi gre večinoma za teološko analizo zgodovine obeh držav, ki je zgodovina propada, in to predvsem z vidika osebnostnih lastnosti posameznih kraljev in s tem povezanih odločitev na področju kulta in politike. Pisec išče razloge, zakaj je “Gospodova dediščina” prešla v roke tujih osvajalcev – Samarijo 721 pr. Kr. zavzamejo Asirci, Jeruzalem 587 pr. Kr. Babilonci – in jih najde v različnih oblikah

nezvestobe kraljev: malikovanje, zidanje svetišč tujim bogovom, preganjanje prerokov, pa tudi osebna nemoralnost in socialna krivičnost, zatiranje ljudstva. Cerkvenim očetom so te pripovedi nudile obilo gradiva za moralni pouk kristjanov, vendar je treba reči, da pri pogostosti uporabe zgodba o Nabotu prav nič ne izstopa. Nasprotno, dogodek je le redko omenjan v homilijah grških in latinskih očetov, še največ se pred Ambrozijem pri njem pomudi Bazilij, pa še ta ne piše komentarja, temveč opis Nabotove smrti uporabi kot zgled pogubnih posledic bogastva pri razlagi odlomka o bogatem mladeniču in hoji za Kristusom iz Matejevega evangelija (Mt 19,16-26): “Lakomnež je hudoben sosod tako v mestu kot na deželi. Morje pozna svojo mejo, noč ne prekorači zamejenosti, začrtane pred mnogimi časi, le lakomnež ne spoštuje časa in ne pozna meja, saj vedno zahteva prednostno pravico. Posnema silovitost ognja, vse objame, vse požre.” Nekaj misli o Nabotu najdemo tudi pri drugih grških očetih. Ciril Aleksandrijski komentira vrstico “Nabot je imel vinograd” (1 Kr 21,1) in vidi v Nabotu Emanuela, ubitega zaradi zarote Jezabele, ki predstavlja judovsko sinagogo. Teodoret z omembo laži iz 1 Kr 21,13 (“Nabot je blagoslovil (= preklel) Boga in kralja”) v nekaj vrsticah razkrinkava podlost obrekljivca, ki si za svoje umazano govorjenje prilašča lepe besede. Prokopij iz Gaze se v komentarju h Knjigi kraljev pomudi pri Ahabovem postu in potrnosti ob Nabotovi smrti: s postom kralj

priznava, kako krivična je ta bila, s potrnostjo pa, kako omahljivega duha je sam. Med latinskimi cerkvenimi očeti zgodbo omenjata Tertulijan in Lucifer iz Cagliarija, prvi kot primer učinkovitosti posta in pokore, drugi vzporeja Jezabelino spetkarjenje z ravnanjem arijancev proti škofu Atanaziju.<sup>1</sup>

Skromno število gornjih navedkov priča o tem, da ne pred Ambrozijem ne za njim pripoved o Nabotu ni bila deležna velike pozornosti. Le zakaj ji torej prav milanski škof namenja toliko prostora v svojih besedilih? Poleg komentarja *De Nabuthae*, posvečenega izključno temu odlomku, namreč navaja zgodbo ali osebe, ki v njej nastopajo, vsaj še v desetih drugih spisih (*Ep. XXXVIII*, 7-8; *Ep. LXIII*; *Contra Auxentium* 17-18; *Ep. XX*, 14-19; *De Officiis Ministrorum* II, 17 in III, 63; *Expositio Evangelii secundum Lucam* IX, 25, 32-33; *Exhortatio Virginitatis* 30, *Explanatio Psalmi XXXV*, XXXVI, XXXVII).<sup>2</sup> V vrsticah, ki sledijo, bomo iskali odgovor na vprašanje, čemu je Jezrelec Nabot tako pri srcu škofu Ambroziju.

### De Nabuthae

Rdeča nit, ki ji sledimo skozi vseh 17 poglavij dela *De Nabuthae*, je jasna in ostra socialna kritika bogatih posameznikov: krivičnega bogatenja na račun revežev, do absurdnosti prignane lakomnosti skopuhov ter uporabe bogastva za razkošje, medtem ko so reveži prisiljeni za golo preživetje prodajati svojo zemljo in celo svoje otroke. Ob zgodbi o Nabotu, ki predstavlja ubožca, ter Ahabu, ki predstavlja moč in bogastvo, Ambrozij analizira nespamet krivičnih in skopih bogatašev, ki kljub velikemu premoženju niso zadovoljni s tistim, kar imajo, marveč bolešno hlepijo po vedno novem imetju.

V Ambrozijevem delu ne gre za svetopisemski komentar v strogem pomenu besede, kjer bi avtor želel zgolj razložiti biblični odlomek, temveč se zdi, da mu zgodba o Na-

botu služi kot temelj in ogrodje za sicer samostojno razmišljanje o moralno sprejemljivem pridobivanju in uporabi premoženja. Živahen jezik, ostrina kritike, neposredno nagovarjanje bralca, ironija, anekdote in paralelizmi, ki jih Ambrozij uporabi, umeščajo besedilo v vrst diatribe, polemične razprave, v tem primeru morda osnovane na sklopu več homilij na isto temo. Besedilo iz Prve knjige kraljev je sicer kot vezni element po odlomkih porazdeljen skozi celotno delo, vendar ni edini uporabljeni svetopisemski tekst, saj razmišljanje spremlja še lepo število drugih navedkov, predvsem iz evangelijev, psalmov in modrostne literature.

Odločilnega pomena je že vstopna misel prvega poglavja, ki ponuja ključ za razumevanje celotnega dogajanja: "Zgodba o Nabotu je že stara, a se ponavlja vsak dan. Kateri bogataš si vsakodnevno ne poželi imetja drugih? Kateri mogočnejši si ne prizadeva, da bi pregnal ubožca z njegovega posestva in izbrisal meje siromakove podedovane zemlje?" (I,1). Nabot je torej ubožec, ki ga močni in bogati, poosebljeni v kralju Ahabu, želi prikrašati še za tisto malenkost, ki jo premore. Ta zgodba se ponavlja vedno znova, vedno znova se rojevajo pohlepni Ahabi, vsak dan znova ekonomski pritiski hromijo življenje obubožanih ljudi. Zanimivo je, da Ambrozij uvede temo, kritiko pohlepa in krivičnega bogastva, kot da je zgodba o Nabotu že dobro poznana, čeprav začne vsebinsko povzemati odlomek šele v 2. poglavju. Predstavitev likov deluje nekoliko stereotipno: Ahab kot kralj ima na razpolago vse bogastvo kraljestva, Nabot je revež, ki premore le majhen košček zemlje. Vendar Nabotu ne pride na misel, da bi si pozelel kaj kraljevega, Ahab pa kljub obilju želi imeti še več. Kateri od njiju je torej v resnici reven (prim. II,5)?

Ob analizi svetopisemskega besedila Ambrozij izpostavi absurdnost Ahabove prošnje: "Daj mi", pravi. Ali je glas berača kaj dru-

gačen? Mar govori tisti, ki javno prosi miloščine, drugače kot prav 'daj mi?'" (II,7.) Kralj moleduje kot berač, saj ga k temu sili njegov pohlep. Strast po pridobivanju je tako močna, da je zanj pripravljen odstopiti celo nekaj od svojega imetja: "In dal ti bom, pravi, za tvoj vinograd drugega. Bogataš svoje premoženje zaničuje kot ničvredno, kar pa je tujega, poželi kot nekaj neprecenljivega." (II,9.) Tudi Ahabovo željo, da bi si naredil vrt, Ambrozij obsodi kot nesmisel: "Napravil si bom zelenjavni vrt, pravi. Vsa ta nespamet, vse to besnenje zato, da bi našel prostor za ničvredno zelenjavo. Ne želite si torej nečesa, ker bi vam koristilo, temveč zato, da bi prikrajšali druge." (III,11.) Ahab ne želi pridobiti nekaj koristnega zase, temveč predvsem prikrajšati drugega, pri čemer mu celo zelenjava pomeni več kot človeško življenje. Nabot pa ga zavrne in s tem bralca pouči, da je treba s svojim premoženjem ravnati odgovorno: "Ne morem prodati dediščine svojih očetov." O bogataš, če kaj razumeš, potem se ravnaj po nasvetu: ne prodajaj svojega polja za eno noč z vlačugo, ne dajaj svojih pravic drugim, da bi pijančeval in veseljačil, ne zaigraj si doma s kockanjem" (III,13). Neuspeh Ahaba potre, da leže na posteljo in noče jesti, kar ponazarja žalost bogataša, ki si ni uspel prilastiti imetja drugega. Tudi svojega kruha noče jesti, saj si želi tujega: "In ni jedel svojega kruha, pravi. Seveda, iskal je tujega." (IV,15.) Bogataš se torej sam obsoja na post in ni nič na boljšem od reveža, ki je lačen neprostopoljno. Ob tem se Ambrozij razpiše o pravem pomenu posta, ki ni v varčevanju, temveč v pomoči bližnjemu. Pri tem potoži, da so premožni ljudje s čutom za pomoči potrebne sila redki.

V devetem poglavju spisa avtor uvede na prizorišče Ahabovo ženo Jezabelo. Ta se domisli umazane spletko, s katero bo Nabota spravila s poti. Njeno ravnanje je identično z dejanji krivičnih bogatinov, ki celo v cerkev prihajajo molit, da bi jim zločin uspel.

Toda Bog jim ne da svojega blagoslova (prim. X,44-45). Jezabela v svojo igro pritegne tudi sodelavce, dve lažnivi priči, ki zatrjujeta: "Blagoslovil (= preklel) je Boga in kralja" (XI,46). Ambrozij tudi v uporabi evfemizma vidi podlost bogatina, ki ga tako skrbi za ugled, da poleg svojega imena ne trpi besede 'prekletstvo'. Pokvarjenost Ahaba je dokončno potrjena z Nabotovo smrtjo, saj ga za kamenjanje odvedejo ven iz naselja: ne privoščijo mu torej ne smrti na lastni zemlji ne dostojnega pogreba. Toda kazen za krivičnega se že pripravlja. Sledi namreč preroška grožnja, kjer Ambrozij, morda z željo po večjem učinku, združi dve svetopisemski mesti, saj vrstici 1Kr 21,19, kjer so omenjeni psi, dodaja še vlačuge iz 1Kr 22, 38: "Zato bodo na kraju, kjer so lizali Nabotovo kri, psi lizali tvojo kri in vlačuge se bodo kopale v tvoji krvi" (XI,48). Psi so znamenje krvoločnosti Ahabovega ravnanja, vlačuge pa njegove pokvarjenost

12. poglavje, še vedno v navezavi na Nabotovo zgodbo, prinaša novo antitezo: bogataša spet predstavlja Ahab, reveža in pravičnega pa prerok Elija. "Si me našel, moj sovražnik? (...) Našel, ker si se prodal, da si storil, kar je hudo v Gospodovih očeh" (1Kr 21,20). 'Najti' v tem kontekstu po Ambrozijevo predstavlja najti krivdo na Ahabu, ki tako celo sam priznava, da je grešil. Elija niso mogli nikoli najti, prav tako so v evangeliju iskali Jezusa, a ga niso našli. Bog dopusti, da krivce najdejo, medtem ko pravičnega ščiti, kot je ščitil tudi Davida na begu pred Savlom. Bogastvo je torej razkritost, nevarnost, uboštvo pa je skritost, varnost. Na tem mestu se Ambrozij spet obširneje preda razmišljanju o pravični uporabi bogastva, ki je pravzaprav skupna lastnina vseh, kot je Bog ustvaril zemljo za vse, ne pa le za nekaj posameznikov.

### Ambrozijev socialni nauk

Zakaj je zgodba o Nabotu tako pri srcu škofu Ambroziju? Odgovor je večplasten. Poz-

noantično 4. stol. je čas popularizacije krščanstva, saj to v teku nekaj desetletij iz *religio licita*, dovoljene religije (Galerij l. 311, Konstantin in Licinij l. 313), postane *religio catholica*, religija rimskega cesarstva (t. i. edikt treh cesarjev l. 380).<sup>3</sup> Struktura vernikov se je ob tem začela temeljito spreminjati, Cerkev ni več samo skupnost osebno vernih ljudi, temveč so vanjo zaradi družbenih ugodnosti začeli vstopati tudi taki, ki notranje niso bili pripravljeni sprejeti krščanskih moralnih zakonov. Ambrozij je proti koncu 4. stol. že lahko opazoval zanimivo protislovje: čeprav je bilo cesarstvo že več kot pol stoletja krščansko in so nekateri zgodovinarji (npr. Evzebij) v Konstantinovi vladavini videli začetek Božje države na zemlji, se na področju družbene pravičnosti in porazdeljenosti dobrin ni kaj dosti spremenilo. To dejstvo ga ni moglo pustiti mirnega, saj je bila in je poleg skrbi za upravo cerkvenega življenja ena od pomembnih škofovih nalog, pogosto prek službe diakonov, tudi skrb za revne. Eden od naslovov, ki jih v tem času nosi škof, je *pater pauperum*, oče revnih. Ambrozij torej v vlogi očeta revnih z vso ogorčenostjo razkrije storjene krivice in vabi bogataše k spreobrnjenju. V besedilo vključene navedbe primerov iz konkretnega življenja pričajo o tem, da je tragične dogodke pogosto spremljal od blizu.

Oglejmo si dve anekdoti, vtanki v spis o Nabotu. Ambrozij takole pripoveduje: "Sam sem poznal bogataša, ki je imel navado prešteti majhne kruhke, ko je šel iz mesta na deželo, in je po številu kruhkov izračunal, koliko časa bo ostal na deželi. Ni hotel odpreti zapečatenih žitnice, da se količina ne bi zmanjšala. Vsak dan je pojedel kruhek, ki te le stežka nasiti. Od zanesljivih ljudi sem izvedel, da je takrat, ko so mu pripravili jajce, potožil, da je bil s tem ubit piščanček. To vam pišem, da bi spoznali, kako vas Božja pravičnost kaznuje in se vam za solze revežev maščuje z vašim lastnim stradanjem." (IV,18.) "Sam

sem videl, kako peljejo v zapor reveža, ker je zmanjkalo vina na mogočneževi mizi, dokler ne bi plačal tistega, česar ni imel. Zato je sklenil, da bo na dražbi prodal svoje otroke in s tem vsaj začasno odvrnil kazen. K sreči se je našel nekdo, ki mu je v tisti stiski pomagal. Ko se je siromak s svojimi vrnil domov, je videl vse izropano, da jim ni nič ostalo za hrano. Obupan nad lakoto svojih otrok je obžaloval, da jih ni prodal nekomu, ki bi jih mogel hraniti, in se je vrnil k odločitvi, da jih proda." (5,21.) Osupljiv in zgovoren je podatek, da se je konec 4. stol. v Rimu razdeljevanja državne podpore v žitu, t.i. *frumentationes*, udeleževalo kar 250.000 ljudi, teža davkov pa je bila tolikšna, da je podeželje praktično opustelo.<sup>4</sup>

Drugi razlog Ambrozijevega zanimanja za Nabota in njegov vinograd je bolj zapleten, saj je tesno povezan s cerkvenopolitično situacijo njegovega časa. Cerkveno življenju so še vedno kalili spori med zagovorniki nicejske veroizpovedi ter arijanci, politično trenja med poganskimi konzervativci in kristjani, predvsem pa boleče iskanje sožitja med imperijem in Cerkvijo. Čeprav so bili cesarji, ki so v tem obdobju z dvorom pogosto bivali v Milanu, vsi kristjani, so bili njihovi odnosi z Ambrozijem velikokrat napeti, saj je škof brez omahovanja branil cerkvene pravice. Navedimo povsem konkreten primer. Za veliko noč 386 je v Milanu na dvoru cesarice matere Justine arijanski škof Avksencij prosil, naj mu za potrebe bogočastja dodelijo kakšno baziliko. Na dvoru so mu ustregli in mu dali v uporabo porcijansko baziliko, česar pa Ambrozij ni hotel dopustiti. Zato je z množico vernikov osebno zasedel cerkev in s tem preprečil predajo v roke arijancev. Ob tej priložnosti je, kot piše Avguštín, nastalo znamenito ambrozijansko petje. V spisu *Contra Auxentium* se Avksencij pojavi kot novi Ahab, ki želi Nabotu, Ambroziju, iz rok iztrgati njegov vinograd. "Če on ni izročil svojega vinograda, bomo mar mi izročili Kristusovo cerkev?"<sup>5</sup>

Spis *De Nabuthae* lahko razumemo tudi kot oris trenja med Ambrozijem in cesarjem Teodozijem. Čeprav slednji v zgodovini velja za katoliškega cesarja, je v njegovem zakonu kar nekaj Cerkvi nenaklonjenih predpisov: dvorjani, ki želijo postati duhovniki, morajo državi izročiti vse svoje imetje; diakonise Cerkvi ne smejo izročati darov; menihi ne smejo bivati v mestih (Cod. Theod. XII,I,121; XVI,2,27; XVI,3,I). V ozadju teh predpisov je, podobno kot še tolikokrat v zgodovini, strah cesarja pred ekonomsko in politično močjo Cerkve. A tako kot Nabot ne more izročiti svojega majhnega vinograda Ahabu, tudi Ambrozij pred pohlepom države ščiti imetje Cerkve. Ne smemo pozabiti, da je prav vinograd priljubljena prispodoba najprej za Izrael, nato za Cerkev. Vinograd je majhen, saj ne gre za bogatenje, temveč za zagotavljanje delovanja in hkrati za pravično porazdelitev dobrin med vse ljudi, kar nam daje razumeti Ambrozijevo poudarjanje naravne enakosti med vsemi ljudmi in v Stvarnikovem načrtu osnovane skupnosti dobrin. Tako piše v *De Nabuthae*: "Zemlja je bila postavljena na svoje temelje v skupno dobro vseh, bogatih in revnih. Zakaj si prisvajate pravico do privatne zemlje, bogataši? Narava, ki vse rodi revne, ne pozna bogatašev. (...) Na svetlo nas iztisne nage, potrebne hrane, obleke in pijače, nage nas zemlja sprejme, ko umremo" (I,2.)

### Sklep

Ambrozijevo branje zgodbe o Nabotu je močno zaznamovano z zgodovinskimi oko-

liščinami, v katerih je škof živel. Spisu bi zato z današnjim izrazoslovjem lahko rekli kar socialno angažirani komentar svetopisemskega besedila. Prvotni teološki središčni misli, Nabotovi zvestobi zemlji očetov, ki ima tudi razsežnost zvestobe Bogu, in Ahabovemu grehu proti nedotakljivosti dediščine, Ambrozij vdihne novo, za njegove čase aktualno socialno razsežnost. Cerkveni oče je razumel poslanstvo Cerkve tudi v klicanju k družbeni pravičnosti in dostojanstvu, tudi ekonomskega, vseh ljudi. Bolj kot svetopisemski komentar se zato *De Nabuthae* zdi pomemben kot prikaz velike socialne občutljivosti Cerkve v 4. stol. in na Svetem pismu utemeljenih idej o enakosti in lastnini, ki pripada vsem. Socialni nauk Cerkve je torej navzoč v samih temeljih krščanstva. *Caritas in veritate* je jasno znamenje, da to dediščino ceni tudi papež Benedikt XVI.

1. Prim. Ambrogio. *La Storia di Naboth, Introduzione, commento, ediz. critica, traduzione, a cura di Maria Grazia Mara*, 1985, II ed., Japadre Editore, L'Aquila-Roma, str. 53-54.
2. Prim. Ambrogio. *La Storia di Naboth, Introduzione, commento, ediz. critica, traduzione, a cura di Maria Grazia Mara*, n. d., str. 47-52.
3. Angelo di Berardino - Basil Studer (dir.), *Storia della teologia. I. Epoca patristica*, Piemme, Casale Monferrato 1993, str. 309.
4. Antonella Reina, *Povertà nel Tardoantico, Note in margine al De Nabuthae di Ambrogio*, [http://www.graffinrete.it/tracciati/articolo.php?id\\_vol=38](http://www.graffinrete.it/tracciati/articolo.php?id_vol=38).
5. "Si ille vineam non tradidit suam, nos trademus Ecclesiam Christi?", *Contra Auxentium* 18, PL 16, 1054-1055.